

poického autora zpravidla více neaktivních členů než v malých organizacích.

Závěr své studie věnuje Chodak stručně úvaze o přeměně sdružení v instituci. Podle MacIvera se rodíme do společnosti, avšak vstupujeme do sdružení.²¹ Sdružení je chápáno jako skupina, která vznikla spontánně, i když k jejímu vzniku vedly objektivně existující potřeby ve společnosti. Instituci Chodak — na rozdíl od jiných sociologů — chápe jako označení zásad a procedur i speciálních úřadů a hierarchií, které mají realizovat cíle organizací. V tomto smyslu jsou instituce souhrnem jak zvyků, tradic, statusů, zákonů, tak i úřadů a jiných organizačních forem. Instituce tedy mají sloužit sdružením. Pokud měly strany málo členů, byl to druh sdružení a instituce se jim podřizovaly. Vznikem masových stran se začaly projevat snahy některých institucí po osamostatnění. Nové úkoly stran ve společnosti stále méně vyplývaly z existence stran jakožto sdružení a souvisely se stranami jakožto institucemi buržoazní demokracie. Postupně se mění cíle i složení stran a sdružení se podřizují institucím.

Přestože proces institucionalizace stran neprobíhá ve všech stranách stejné intenzivně, je podle Chodaka zřejmé, že jde o trvalou tendenci. Změnil se od základu i charakter reprezentace politickými stranami. Masové strany si činí nárok reprezentovat celé třídy, ve skutečnosti jsou však opakem třídní homogenity stran z počátku 20. století. V systému stran důsledně reprezentují dělnickou třídu pouze komunistické strany. Třídní charakter buržoazních a sociálně demokratických stran a jejich systémů vyplývá především z funkcí, které strany plní jako součást buržoazní demokracie. Aktivita členů v těchto stranách je zbytečná.

Chodakův pokus o sociologickou analýzu masových politických stran západní Evropy a jejich systémů je užitečný, neboť poskytuje marxistickým sociologům politiky a politologům přehled o teoretických východiscích ke zkoumání jakékoliv politické strany. Polský autor je snad prvním sociologem v socialistických zemích, který se pokusil o nový pohled na společensko-politický fenomén, jakým je moderní masová politická strana. Jako průkopník sociologie politických stran se pochopitelně neubrání určitým zjednodušením a nedostatkům. Šíře problémů si nutně vyžádala v některých pasážích spíše deskripci než požadovanou analýzu. Platí to o zúžení předmětu zkoumání jen na některé politické strany a jejich systémy, které nemohou beze zbytku reprezentovat všechny systémy politických stran západní Evropy. Například o italských stranách se zmiňuje jen v jednom odkazu, který čerpal z časopiseckého článku M. Facklera. Většinu svých závěrů vyvozuje Chodak pouze na základě prací západních autorů. Je otázkou, zda nemohl větší místo věnovat teoretickým pracím západních marxistických politologů a

sociologů. Ponechal například stranou významný odkaz A. Gramscioho.

S větší důsledností mohl polský autor rozlišovat kvalitativní hodnotu politické strany a systému politických stran. Zatímco hlavní funkci systému stran je upevňování politické organizace kapitalistického zřízení, nemusí mít jednotlivé strany jako prvky tohoto systému vždy funkční charakter. Platí to zejména o komunistických stranách, kterým mohl Chodak pro jejich výjimečnost v systému buržoazní demokracie buď věnovat samostatnou část, nebo je z analýzy vypustit. Tím by uchránil čtenáře před rozpaky, má-li teoretické závěry vztahovat i na tyto marxistické strany. Kde tak učinit má a kde nikoli, k tomu dává studie až příliš na vybranou.

Chodak nemohl také beze zbytku vyřešit problém definovatelnosti určitých sociologických principů a kategorií, jako je vymezení politické strany, teorie veřejného mínění, oligarchizace politických stran apod. Ve svém klasifikačním systému politických stran dokazuje spíše omezenost různých kritérií než jejich sociologickou relevantnost. Otevřenou zůstala otázka, proč systému skupin nátlaku je přisuzována větší role než systému politických stran. Snad si větší pozornosti zasloužila v Chodakově analýze přeměna sdružení v instituci a důsledky této přeměny pro vnitřní život politických stran. Zároveň se domnívám, že orientace na společensko-politické funkce mohla být ještě úspěšnější, kdyby byla prováděna v souvislosti s analýzou celkového politického systému každé země a v souvislosti se strukturálními funkčními analýzami jednotlivých stran zvláště. Takový úkol by však byl nad síly jednoho badatele a vyžádal by si komparativní výzkum na širších základech. Szymon Chodak k němu položil solidní základ, který je třeba zcela vážně ocenit.

Lubomír Krbec

Studia sociologiczne č. 3/66

přinášejí jako obvykle několik velmi zajímavých příspěvků.

Příspěvek J. Turowského a P. Krzyczky, *Společenský profil starého města a nového průmyslového města*, je velmi pěknou srovnávací studií, komplexně a podrobně rozebírající společenskou situaci dvou, 7 km od sebe vzdálených měst — jednoho okrajního města se starou historickou tradicí a s tradičně zformovanou společností, a druhého, nově postaveného města, vybudovaného kolem průmyslového závodu v průběhu socialistické industrializace. Obě tato města jsou nyní přibližně stejně početná a lze je tedy dobře srovnávat. Již takto zvolený příklad je třeba ocenit jako velmi zdařilý a srovnání dává možnost identifikovat změny životního stylu a kulturních vzorů, které přináší urbanizace a industrializace v socialistických podmínkách, neboť tyto změny se v tomto příkladě vyskytují takřka v „čisté podobě“. Proto je studie velmi názorná a její výsled-

²¹ R. M. MacIver, *Society, The Structure and Changes*, New York 1932.

ky lze — mutatis mutandis — aplikovat i tam, kde jsou podmínky značně komplikovanější (např. v případě industrializace přímo ve starších městech, v nových sídlištích v tradičních průmyslových oblastech apod.).

B. Jalowiecki podává ve stati *Ukazatelé urbanizace* pokus teoretického náčrtu problematiky konstrukce ukazatelů stupně urbanizace s použitím matematické metody a netradičních proměnných. Vychází z trojího vymezení pojmu urbanizace, a to jako procesu pronikání idejí a vzorů z měst do okolí, jako růstu chování pokládáného za typicky městské, a konečně jako růstu podílu městského obyvatelstva v relaci k celku obyvatel. Ke konstrukci matematického modelu užívá dvanácti základních proměnných, z nichž vyvozuje další, odvozené proměnné. Na základě zjištěných korelací redukuje počet ukazatelů na čtyři základní a konstruuje stupnici o pěti stupních v každém ukazateli (přitom jeden ukazatel je rozčleněn podrobněji s použitím pomocných dílčích ukazatelů). Aplikací této metody dochází pak k šesti modifikacím typů sídlišť, určených tak, že tři typy jsou základní a tři odvozené. Metody Jalowieckého ukazují jednak stupeň zurbanizovanosti toho kterého sídliště, jednak rozsah nerovnoměrností v jednotlivých ukazatelích urbanizace. Jalowiecki dochází k závěru, že dichotomické pojetí typu osídlení (město—vesnice) je anachronické a neodpovídá faktickému průběhu procesu urbanizace, který vytvořil kontinuum typů sídlišť, v jehož mezích polohách je na jedné straně město a na druhé straně vesnice v tradičním smyslu těchto pojmů.

Stať Anny Siankové *Volba povolání a vztory společenského vzestupu vesnické mládeže* je zajímavá především tím, že zpracovává způsobem u nás zcela neznámým autobiografické údaje vesnických mladých lidí, získané na základě výzvy adresované vesnické mládeži, aby popsala své životní zkušenosti. Tradice sbírání lidového pamětnictví je v Polsku již staršího data a pochází ze sociologické školy Znanieckého, který na základě této metody vydal několik publikací. Rovněž Krzywicki a Chalasiński šli v tomto směru ve šlépějích Znanieckého.

Práce Siankové konfrontuje nové zpracované autobiografické údaje, sebrané v r. 1962, s dílem Chalasiňského z r. 1938 (*Mladé pokolení sedláků*), které se opíralo o 1544 příspěvků sebraných v r. 1936 od vesnických mladých lidí. Chalasiňského dílo obsáhlo čtyři svazky.

Sianková svůj dílčí rozbor autobiografických údajů opírá o 5 475 prací lidového pamětnictví, které na výzvu došly. Sianková si je vědoma ohraničenosti poznávací hodnoty užitého materiálu a uvádí námitky, které jsou proti užití mzdě vzrůstající, ale současně uvádí i klady a chápe tuto metodu (vzhledem k její nekvantifikovatelnosti) jako cennou k doplnění poznatků získaných jinými výzkumnými metodami.

Sianková charakterizuje základní rysy autobiografických údajů zkoumaných Chalasiňským, konfrontuje je se svým souborem a zjišťuje na tomto základě změny společenského vědomí, přeměny vesnické společnosti a změny životních ideálů, představ a postojů vesnické mládeže.

Následuje podrobná, mnoha tabulkami a grafy doložená studie A. Owieczka, *Činnost a struktura dělnické samosprávy v mínění osazenstva závodů*. Je to výňatek z autorovy doktorské práce, založené na výzkumu prováděném ve čtyřech podnicích. Uveřejněný fragment obsahuje hlavně srovnání mezi miněním dělníků a technických pracovníků těchto podniků. Vzhledem k specifičnosti forem polské samosprávy podniků nelze bez jejich bližší znalosti Owieczkovu práci posuzovat.

Cenná je studie Andrzeje Tymowského *Věk hlavy rodiny a důchody a výdaje domácnosti*, ve které autor podává výsledky zkoumání rodinných rozpočtů v relaci k věku hlavy rodiny. Demografická struktura rodiny, tj. její početnost, věkové složení a složení podle pohlaví, značně ovlivňuje strukturu rodinného rozpočtu a složení příjmů a výdání. Všechny tyto korelace do jisté míry souvisejí s věkem hlavy rodiny, a tak ve vztahu k této proměnné jako k hlavní a s ohledem na korelace ostatní autor zkoumá změny v rodinných výdajích a příjmech. Dochází k závěru, že zjištěné údaje umožňují adekvátnější hodnocení mzdové a cenové politiky a politiky poskytování sociálních dávek. Zjištěné údaje mohou sloužit též k programování dlouhodobého vývoje spotřeby a zejména mají význam pro sociologické zkoumání instituce rodiny.

Práce H. Malewské *Normy sexuálního soužití a jejich korelace řeší dva okruhy otázek: jednak otázku sexuální výchovy mládeže a jednak vlastní normy sexuálních vztahů*.

Pokud jde o první okruh, zkoumá Malewská názhledy rodičů na potřebu a způsoby sexuální výchovy dětí.

Přechodem k druhému okruhu je zkoumání názhledu rodičů na věk vhodný k započetí sexuálního života.

Vlastní otázky druhého okruhu představuje zkoumání názorů na předmanželský sexuální život, na věk vhodný k uzavírání manželství a na zachovávání manželské věrnosti. Autorka koreluje tyto otázky s mírou religiozity zkoumaných osob, s jejich vzděláním, s jejich městským či vesnickým původem, se zdařilostí jejich manželství atd.

Ólánek Malewské navazuje na její předchozí práce z oblasti sociologie mravnosti, již se autorka zabývá.

Teoreticky vynikající je stať L. Lernella nazvaná *O genetickém a dynamickém činiteli trestné činnosti*.

Úvodem autor vymezuje pojem trestné činnosti a trestného činu (z „pracovního hledis-

ka" své studie), dále pojem geneze trestné činnosti, kterou odlišuje od činitelů kauzálních, jež trestnou činnost umožňují či přímo zapříčiňují. Staví se kriticky k individualistickým koncepcím činitelů trestné činnosti. Jako příklad uvedeme jeho stanovisko k tzv. antropologické teorii trestního práva (Lombroso, Ferri aj.). Autor ji odmítá mimo jiné argumentem, že tato teorie je vzhledem k vlastnímu smyslu termínu „antropologický“ vlastně nejméně antropologická — rozumíme-li antropologií vědu soustřeďující se na člověka, na jedince, nazírající na osobnost člověka jako na východisko i cíl, neboť tato teorie ve jménu zájmů společenských zcela ignoruje lidskou osobnost přestupníka.

V dalším se pak autor podrobně zabývá teoriemi sociálně determinujícími trestnou činnost (Quetelet aj.). Tyto teorie dělí na ekonomické a mimoekonomické. Autor se vyrovnává mj. se zjednodušujícími teoriemi hlásanými v rámci marxismu v nedávné minulosti a dochází k závěru, že je nutné vytvořit takovou koncepci genetických a dynamických činitelů, která by byla koherentní, tj. která by vzala v úvahu jak společenské determinanty, tak faktory imanentně spojené se strukturou lidské osobnosti.

Jádrem statí je hypotéza, že genetickým a dynamickým činitelem trestné činnosti je pozice nerovnosti, v níž se nachází osoba volící trestné chování. Tato nerovnost může být buď objektivní či subjektivní, a trestná činnost směřuje ke kompenzaci tohoto stavu nerovnosti. Psychologicky je pozice nerovnosti konfrontací pozice dané osoby s pozicí jiných osob. Kompenzace může představovat buď zrovnoprávnění s konfrontovanými osobami nebo získání určité výhody vůči těmto osobám, popř. — přeneseně — získání rekompensace v jiné oblasti. Snaha po kompenzaci nerovnosti nemusí vždy vést k trestnému chování. Naopak konkrétní chování je otázkou volby mezi různými jinými řešeními a je determinováno jak společensky, tak individuálně. V této možnosti volby vidí autor důvod trestné odpovědnosti jedince.

Správnost své hypotézy dokazuje autor teoretickým rozбором dynamického činitele a rozбором fungování své hypotézy v různých teoreticky uvažovaných společenských systémech integrace i na pozadí struktury lidské osobnosti.

Autor uzavírá svoje úvahy konstatováním, že socialistická společnost může nabídnout jedinci taková řešení jím pocítované pozice nerovnosti v tom či onom směru, která nejsou řešeními trestnými. Jedinec může svou situaci „vyrovnat“ cestou společenského vzestupu, cestou rozvoje odborného, kulturního, využitím možnosti vzdělávání, společenskou aktivitou, vyniknutím v práci atd. Otevřením širokého přístupu k těmto možnostem lze překonávat kriminogenní konfliktovost různých rovin integrace.

Autorova hypotéza je pro sociologii práva v oblasti penitárních úvah plodná, neboť bere v maximální míře v úvahu heteronomní strukturu osobnosti.

Článek S. Chodaka *Ze sociologie afrických náboženství: víra Akanů* je spíše popisem zkoumané náboženské víry s určitým aspektem týkajícím se vzniku této víry než podrobným sociologickým rozбором. Představuje tedy spíše shrnutí prvního nutného stadia poznávání obsahu náboženského vědomí než zkoumání působení tohoto vědomí a jeho vlivu na sociální skutečnost, resp. na sociální vývoj.

Ve statí *Historické zevšeobecnění a otázky idiografismu a historismu*, se L. Nowak zabývá sémantickým a formálně logickým rozбором zvolené tematiky.

A. Podgorecki v problematice statí *Pět funkcí sociologie* vychází z toho, že je sice obtížné sociologii definovat, ale že sociologie v průběhu své historie plnila určité funkce, které lze sledovat a určit. Autor postupně vyjmenovává a rozebírá tyto funkce.

Na prvním místě uvádí funkci diagnostickou (mohli bychom říci též popisnou), kterou ztotožňuje s přesným fotografickým popisem zkoumané skutečnosti, tedy se sociografickým přístupem k sociálním faktům (bez hledání jejich hlubších příčinných souvislostí, hlubšího hodnocení apod.). Jako druhou funkci uvádí funkci apologetickou, tj. funkci obhajoby určitých apriorních tezí. Autor je si vědom, že tato funkce by sociologie plnit neměla, ale konstatuje, že ji ve své historii plnila a plní. Třetí funkce je podle autora funkce odhalovací (demaskátorská, jak ji Podgorecki nazývá). Autor ji rozumí v podstatě odhalování skrytých souvislostí. Myslím, že to není zvláštní funkce sociologie, neboť takto chápáná funkce je obsažena již implicitně v pojmu vědy vůbec — je totožná s poznávací funkcí každé vědy. Jako čtvrtou uvádí autor funkci teoretickou (zevšeobecnující). Domnívám se, že i tato funkce vyplývá automaticky z charakteru sociologie jako vědy — jde tu vlastně o systematizaci poznatků a jejich teoretické zevšeobecnování. Na posledním místě uvádí autor funkci sociotechnickou, tj. funkci aplikace sociologických poznatků na sociální praxi.

Přístup autora k celé této problematice je diskutabilní, ale článek obsahuje zajímavé postřehy.

Sociologie náboženství a „filosofický aspekt“ je název dalšího — polemického — příspěvku D. Tanalského.

Autor nejdříve uvádí tři ze základních zásad (formulovaných E. Ciupakem v knize *Náboženský kult a jeho společenský podklad*) přístupu sociologie k náboženské problematice. Podle těchto zásad se sociologie náboženství 1. nemá zabývat filosofickými a teologickými aspekty náboženství, tedy pravdivostí či mylností náboženských názorů, ale pouze společenským mechanismem vzniku a působení těchto názorů, 2. nemá zkoumat vnitřní prožitky lidí — to je doménou psychologie a event. filosofie —, ale má poznávat vnější projevy náboženství, které se dají